

ІВАН КЕДРИН

ВИКРИВЛЕНА ПРАВДА

**Події в Україні у 1918 р. у кривому дзеркалі споминів
д-ра Лонгіна Цегельського**

**Видання і наклад
Братства Українських Січових Стрільців**

Нью Йорк 1963

ІВАН КЕДРИН

ВИКРИВЛЕНА ПРАВДА

**Події в Україні у 1918 р. у кривому дзеркалі споминів
д-ра Лонгіна Цегельського**

diasporiana.org.ua

Видання і наклад
Братства Українських Січових Стрільців

Нью Йорк 1963

Ця книжечка є рецензією на книжку д-ра Лонгіна Цегельського „Від легенд до правди”, В-во „Булава”, Нью Йорк — Філадельфія, 1960. Рецензія І. Кедрина була спершу друкована у фейлетонах „Свободи”, чч. 25-39, від 7 лютого до 1 березня 1962 р., однак у цій відбитці Автор перевів деякі невеличкі зміни. Додано теж наприкінці коротку відповідь на „Рецензію на рецензію” д-ра Данила Богачевського, яка появилася у фейлетонах „Америки” вже після фейлетонів І. Кедрина. Завваги І. Кедрина є наче доповненням рецензії д-ра Степана Ріпецького, яка появилася окремим виданням у цьому самому Видавництві Братства Українських Січових Стрільців п. н. „Листопад 1918 року”, 1961. Коли д-р С. Ріпецький займався головним чином спростовуванням тверджень д-ра Лонгіна Цегельського про керівні особи і військові події з Листопада 1918 року, то І. Кедрин присвятив головну увагу тодішній політичній ситуації та характеристиці книжки д-ра Лонгіна Цегельського, як своєрідного політичного документу.

Нью Йорк, в червні 1963

Головна Рада Братства УСС

Писати рецензію на книжку д-ра Лонгіна Цегельського — справа вийнятоково трудна, складна і неприємна. Найприкріше, що Автора нема вже в живих і, хоч засада „про померлих не кажи нічого, як лише добре” не стосується до видатних політичних діячів, тим паче, коли вони самі в своїх творах не тримались тієї засади і різним померлим людям ставили найгостріші закиди, — все ж куди присмніше і хвалити й ганити людину живу, як мертву, полемізувати з людиною живою. Далі: фактом є, що між текстом, надрукованим спершу у фейлетонах „Америки” та проголошеним у книжці, є деякі зміни. Це викликає сумнів, чи не було й змін між первісним рукописом та текстом, зладженим до друку. Однак, справедливість каже признати, що редакція справила деякі помилки Автора окремими примітками, а залишення багатьох інших фактичних помилок щодо подій і осіб можна було б уважати за доказ, що видавці хотіли зберегти оригінальний текст по змозі незаторканим.

Зате поважніший сумнів, що на нього міг би відповісти тільки сам Автор, стосується широти написаного: чи дійсно Автор вірив в усе те, що написав. Річ у тім, що вдача д-ра Лонгіна Цегельського була складна, — це була людина суперечностей. Гарний постаттю й обличчям, першорядний промовець, з великою не лише формальною, але й дійсною освітою, чоловік бездоганних товариських форм, джентлмен, політичний — як сам себе слушно називав, реаліст, був він водночас людиною дуже химерною і в поглядах своїх та в поведінці змінливою. У вступі від Видавництва згадується про його „душевні заломання”, не називаючи їх, та — накреслюючи загальними рисами його життєпис — промовчується довгенький період від 1921 до 1943 року, поки він не став редактором „Америки”. Але й на тому пості д-р Лонгін Цегельський виявляв якесь дивне роздвоєння.

Ми вже на еміграції в Європі знали „Америку” з її нетолерантного, різкого, інколи напастливого тону та дуже одностороннього насвітлювання історичних подій і людей. Приїхавши до ЗДА, можна було ствердити, що д-р Лонгін Цегельський — тоді вже в пізньому віці — був людиною надзвичайно милою, згідливою і радше компромісовою, коли йшло про підхід до внутрішньоукраїнських відносин. Мешкаючи в р. р. 1949-51 у Філядельфії, я дуже часто зустрічався з ним,

— випадково й умовлено. Хоч ділила нас досить поважна різниця віку, все ж сднали нас два моменти, які уповноважували до взаємної одвертости: ми обидва були колись головними редакторами львівського „Діла” і обидва належали до верхівки тієї самої — в різні часи інакше називаної — Націонал-Демократичної партії. Отож раз я просто запитав його: „Скажіть, докторе, як ви можете писати такі речі і чи відповідає вам цей тон?” Д-р Лонгин Цегельський зам’явся, помовчав і відповів: „Не можу дозволити собі одного дня опинитись на вулиці”. Як відомо, він дійсно був людиною цілком незаможною і, мабуть, залишив на своєму банківському конті не більше як 5 доларів. Отож, у згаданому вступі від видавництва не сказано, коли були ті спомини писані, в якому періоді життя Лонгина Цегельського та чи не мусів він, пишучи їх, аж надто рахуватися з видавництвом, для якого вони були призначені?!

Зате цілком правильно пишеться у тому вступі від видавництва, що „спогади це не історія” і що „ніякі спомини не є зовсім вільні від неточностей щодо подій, осіб і дат”. Тому й до споминів д-ра Лонгина Цегельського не слід підходити з побільшуючим склом, вриватися у відчинені двері та придиратись до кожної дрібниці, яка розминається з історичною правдою. Річ не в подробицях, а в сутньому характері твору, його провідній ідеї, у провідних думках, річ у тому завданні, що його ніби має виконати виданий друком твір. Читаємо у вступі, що книжка д-ра Лонгина Цегельського має дати відповідь — чи тільки допомогти сформулювати ту відповідь — на турботливий запит, що його ставить собі наша молодь: чому Україна, всупереч стільком жертвам і всупереч гльорифікуванню різних подій новітньої історії, таки не здобула своєї державности, — чому „в остаточному висліді приходила по кількох тижнях чи місяцях політична і мілітарна українська поразка”. Таким чином, ця книжка мала б сповнити, так би мовити, велике виховно-історичне і виховно-моральне завдання, освідлюючи українську молодь у тих найважливіших і найболючіших справах нашого визвольного минулого, що їх ніби перед молоддю закривається чи невіміло їй представляється.

Сам же Автор запевняє, що він хоче говорити правду без ніяких позоліток і без серпанків, хоче розконспірувати легенди, які ніби засмітили новітню українську історіософію. Зрештою, так і названо книжку — „Від легенд до правди”. Чи дійсно виконано ці два світлі завдання? Чи дійсно книжка розбиває фальшиві легенди і ставить на їх місце правду? Чи дійсно книжка дає молодій людині, виховуваній поза межами України, серед чужомовного світу, правильний погляд на те минуле України, що його переживали її батьки, чи мо-

же вже діди, і чи таким чином ця книжка має конструктивний, морально-виховний характер, є бодай — як цього прагне видавництво — цінним матеріалом для історика?

На превеликий жаль, саме в оцих найголовніших речах треба відповісти негативно. На превеликий жаль, Автор, створюючи ніби розбивати легенди, сам їх творив, ставлячи такі твердження і доходячи до таких висновків, які неоднократно перечать історичній правді: хто і що завинили в тому, що ми нині не маємо рідної держави. На превеликий жаль, Автор, закидаючи іншим авторам споминів, історичних нарисів і історико-аналітичних творів чи то односторонність, чи просто невігластво, сам поробив цілим історичним колективам, цілим військовим формуванням, партіям, групам і окремим діячам тієї історичної доби, якою у своїх споминах займається, страшенно глибокі, але легкодушні й не підтримані доказами закиди, — водночас перемішавши „дїхтунг унд варгайт” (поезію і правду) і наситивши свій твір стількома суперечностями, що уважний читач геть розгублюється.

Можливо, що саме в тому легковажно-знецінюючому підході до літератури про роки 1917-21, а в них спеціально про три з половиною місяці, від 1 листопада 1918 до 13 лютого 1919 року, якими автор докладно займається, — саме в тому негуванні всього, що про той час друком появилось і в ставленні тільки себе й своїх споминів, своїх тверджень і свого навітлення подій в центр уваги, як єдину „правдиву правду”, — у цьому підході Автора й первородний грїх цієї книжки. Мабуть, засугеровані д-ром Лонгином Цегельським видавці пишуть у вступі: „Д-р Лонгин Цегельський є єдиним членом української парламентарної і соймової репрезентації з часів Австрії, єдиним членом Української Головної Ради і першої Української Конституанти на Західніх Землях, єдиним міністром першого західньоукраїнського уряду і єдиним офіційним зв'язковим послом між Львовом і Києвом у згаданих часах, який залишив по собі спомини про Перший Листопад у Львові та зв'язані з ним події”. А де ж „Великий зрив” Костя Левицького, де його „Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918”, де — дуже несправедливо оцінена — першорядна джерельна праця М. Лозинського „Галичина”, розсіяні по газетах, альманахах і в „Літописі Червоної Калини” спомини з тих часів таких членів Української Головної Ради і Української Національної Ради, як В. Охримовича, Лева Ганкевича, Степана Барана, Івана Макуха, Лева Бачинського і багатьох, багатьох інших.

До історії 1917-21 р. р. існує дуже поважна, дуже багата й всестороння література. Поминаючи партійно-політичну тенденцію, є першорядні збірки джерельних архівальних ма-

теріялів, є — поза галицькими авторами — такий капітальний твір, як „Історія України 1917-23” Дмитра Дорошенка, або такі спомини документарного характеру, як Є. Коновальця „Причинки до історії української революції”, чи першорядна історія польсько-української війни, німецькою мовою, Василя Кучабського. Якщо д-р Лонгин Цегельський, виїхавши до Америки в 1920 році, не міг чи з якихсь інших причин не ознайомився з цією літературою, а до деяких творів, як ось Олекси Кузьми „Листопадові дні”, опертих на перебуганню джерельному матеріалі, поставився легковажно, то не лицувало негувати весь той творчий український історично-науковий і мемуарний доробок видавництву книжки — в 1960 році й не переводити відповідної коректи рукопису. А де ж поділися обидві наші Енциклопедії, Загальна з 1934 р. і Українознавства з 1949? Чи не варто було заглянути бодай до тамошніх бібліографій? Чи все воно не рахується?!

**

„Часткові редакційні зміни і поправки поробив сам Автор ще в 1938 і в 1943 р., зараз по першій появі цих споминів в „Америці” ”... — читаємо у вступі Видавництва до книжки — і дуже дивуємось. Бо читач має враження, ніби Автор написав цю книжку куснями, що їх потім зліпив сам, чи зробила це редакція, і ніколи їх більше не перечитував. Тільки цим можна пояснити, чому на різних сторінках одної книжки є взаємно суперечні твердження, — начебто Автор цілком забув, що колись писав.

Стосується це саме тієї найважливішої речі, якою є відповідь на кардинальне питання: чому Україна не має своєї держави? Спершу Автор, говорячи про проголошення державності в Західній Україні 1 листопада у Львові, всю вину за невдачу того визвольного зриву скидає на — військо. „Наша політична організація доросла до завдання, але мілітарно ми не дописали... Фатальний ланцюг політичних помилок над Дніпром та мілітарних промахів з 1 листопада 1918 року припечатав долю Галичини і Львова... Наш мілітарний провід на початку недописував... Це має глибоке переконання, що якби в перших трьох днях здавлено було зрив польських легіонерів у Львові, ми були б вдержали Львів і Галичину та були б мали державу. Бо до легенди належить, що Антанта не хотіла нас признати... Ми спартачили цілу мілітарну силу з самого початку... Ми не вдали знищити мостів на Сяні... замість фронту на Сяні, ми мали його від самого початку у Львові...”

А на інших сторінках таке: „Хто не дописав у нас, то це були політики... Жертви нашої армії йшли намарне при та-

кій політиці... Та, на жаль, у галицьких політиків не було ні ясної лінії, ні послідовности. Крім автора цих споминів (пише сам про себе д-р Л. Ц.!), д-ра Василя Панейка, д-ра Степана Томашівського й д-ра Степана Витвицького, які заступали думку вповні самостійної галицької політики та злагоди з альянтами і з Польщею, хоч би й прийшлося пожертвувати дещо з нашої території... галицька закордонна політика показалася демагогічною і безплідною через безкомпромісовість, доктринерство, максималізм... Не дописав політичний розум..."

Як же ця молодь, для якої ніби писана та книжка, має розчовпати, хто завинив: військо, чи політичний провід?! А коли підсумує одні й другі завваги, то виходить, що ні одно, ні друге не було здатне для збереження держави...

Таку саму непослідовність і заперечування своїм власним твердженням можна знайти й в другій справі, що її — у кожному випадку — з великим темпераментом заторкує Автор: у характеризуванні відносин в Галичині й на Наддніпрянщині. Галичину Автор гльорифікує, Наддніпрянщину змальовує в найчорніших барвах. Описуючи акт проголошення Соборности на площі св. Софії 22 січня 1919 року, Автор так характеризує представництва цих двох частин України, які опинились біч-о-біч на тій величній маніфестації:

"...З одного боку політично зрілі люди різних станів народу, з другого революційна, молода, політично зелена інтелігенція — без народу... Оце нарід! Оце свідомість, оце дисципліна! Це державна сила Галицької Землі..." Але про ту ж чудову галицьку інтелігенцію пише Автор деінде: „Маси можна було повести, коли б наші провідники знали, яким шляхом, до якої мети їх вести..." Відносини в Наддніпрянщині описує, як суцільну анархію: „Ця „республіка” (мова про Українську Народну Республіку — в „лапках”! — І. К.) це не була держава, а тільки хаос і війна всіх проти всіх”.

Але, описуючи відносини в ЗО УНР, Автор, як тодішній міністер внутрішніх справ, подає цілу низку ілюстрацій на — анархію в краю. Отож, описує „Янівську республіку”: „Парубки, що мали йти до війська, загумінками повтікали у сусідній ліс”. І Автор оповідає свої пригоди, коли приїхав до тієї повітової „республіки” з каральним відділом війська, яке публічно било (по 25 бучків) зловленого війта і міщан, „що не признавали України”. Дивне враження робить, як міністер внутрішніх справ уважав за справедливую кару, чи за добрий жарт, що на янівських міщан накладено тоді „контрибуцію”: „зготовити багатий обід для збараської сотні, ще й подиктував (комісар Юркевич — І. К.), що має бути: добрий борщ, вепровина з капустою та пироги (вареники), а

до того по чарці горілки, по гальбі пива і по пачці тютюну на вояка . . .”

Це було в Янівщині, але не краща ситуація була в Гусятинщині: „. . . Показалося, що свати в Гусятинщині вважали, що як нема цісаря, то й не треба телефонів та телеграфів, і дроти здадуться їм у господарстві. І вони повирубували майже всі телеграфічні стовпи поміж Копичинцями й Гусятиним та забрали собі . . .” Прийшлося вислати проти них військо і збирати назад загарбане майно. Подібна історія була в Тербовельському повіті, в якому селяни стали на становищі „це наш ліс” і нікого з-поза свого села туди не пускали. Зокрема широко Автор описує відносини в Дрогобицькому повіті, що його комісар, кол. парламентарний і соймовий посол Семен Вітик продавав нафту Бориславського басейну на власну руку. А що у війську не було ідилії, то Автор стверджує це, пишучи виразно про „свою рідну солдатеську” . . .

Коли ж взяти на увагу, що Галичина пережила від 1848 до 1918 року — не враховуючи короткого періоду реакції у Відні — школу австрійського конституційного режиму і що той час виповнила еволюційна, вперта, з великими осягами в усіх ділянках життя політична боротьба галицьких українців, які мали своїх послів, школи, установи, пресу, видавництва, рідну Церкву, спортові організації, а на Наддніпрянщині панував від Петра I і Катерини II обрусительний режим, під яким „від молдаванина до фіна все замовкло”, — то навіщо було отак вивищувати все, що перед Збручем, і припинювати все, що за ним?!

Бо в одному д-р Лонгин Цегельський послідовний: червоною ниткою тягнеться через цілу книжку презирство до тієї української наддніпрянської інтелігенції, яка переводила на Наддніпрянщині революцію і в огні та крові творила молоду державу. Автор ніколи не підходить до відносин на Наддніпрянщині, як до революції, а тільки як до занархізованого українськими провідниками терену, на якому єдиним світлим епізодом була Гетьманщина Павла Скоропадського. З якоюсь дивною заїлістю і ненавистю, з відсутністю хоч би крихітки здорового, конструктивного критицизму й об'єктивізму ставиться Автор до тієї жмені наддніпрянської інтелігенції, на плечі якої впав велетенський тягар будівництва української держави з повної пустки: без політично свідомих мас, без адміністраційних кадрів, без війська, на території з величезним ворожим до українства російським адміністраційним та поліційним апаратом, з сотнями тисяч російського війська, із зросійщеними містами та гострою соціальною проблемою безземельного селянства, що її відразу почала ви-

користувати большевицька демагогія. Автор не зазначає з доби Центральної Ради й Директорії ні однієї такої позитивної події, ні однієї заслуги тодішнього українського народу!

В одному місці Автор слушно таврує українців за їхній брак взаємної толеранції: „В ложці води один одного втопив би тому, що він не мосі партії!” Але водночас його підхід до української революції над Дніпром повний іді, в якій він „топить” усіх, що їх вважає за своїх противників.

Червоною ниткою тягнеться через ті спомини д-ра Л. Цегельського якась дивна соціалістобіа. Автор цих рядків, усе своє життя націонал-демократ, також ніколи не мав сантименту до соціалізму і соціалістів. Але ж, взявши на себе місію „розвінчувати легенди й писати правду”, ні один відповідальний за свої слова мемуарист, та ще й видатний громадсько-політичний діяч, не може заперечити аксіомної історичної правди про ту велетенську роботу, що її провела жменя „молодої, політично зеленої інтелігенції”, як її називав д-р Цегельський, без уваги на її соціалістичну фірму. Вона створила Центральну Раду, проводила „відродження нації”, переводила десятки і сотні з’їздів, примусила п’ятеро російських міністрів приїхати до Києва з Петербургу погоджуватися на базі широкої автономії, ступнево, але стомилевими кроками, ступала від Першого до Четвертого Універсалу, підписала з центральними державами Берестейський мир, творила початки української закордонно-дипломатичної служби і поруч із цим розбудовувала рідну збройну силу, воювала на всіх фронтах включно з найсильнішим ворогом — національно-політичним невіглаством власного народу. І коли навіть прогнала всі ті змагання і залишила руїну державности, то враз із тим залишила таку силу традиції короткотривалої державности, що примусила й її ворогів, червону Москву, створити фікцію державности УССР, як вентиль для національних змагань. І залишила культ збройної сили, легенду — здорову, а не фальшиву — збройної боротьби, хай і похмуру легенду Крут і Базару, але таку, яка є нині підвалиною всієї української духової національно-політичної настанови.

Про все це на 310 сторінках ані чирчик. Зате є лайка і всяка погань на голови соціалістів, до яких Автор зараховує цілу Центральну Раду. Цікава річ: Автор сам себе представляє читачам, як найкращого знавця наддніпрянських відносин: „Ні один з галицьких політиків не бував стільки разів на Великій Україні, що я, та не слідував власними очима за розвитком подій над Дніпром, як це я мав нагоду слідувати”. А тим часом раз-у-раз виявляє, що не знав тих відносин і всієї Великої України, як не знали й ті, яким він

сам докоряє за те, що вони дивились на неї через „окуляри романтизму”.

Це правда, що галичани в масі дивилися на Наддніпрянщину через призму романтизму і бачили її не такою, якою вона була, а такою, якою хотіли бачити її. І коли ті галицькі романтики прийшли на Україну і побачили зовсім іншу дійсність, як її хотіли знайти, то заломились і почали гудити все, що наддніпрянське. Але ж це якраз те, що робить Автор у своїй книжці! Якщо він відмежовує себе від романтизму своїх вужчих земляків, то почуття політичного реалізму повинно було продиктувати йому зрозуміння для ситуації, в якій опинилось українство на Наддніпрянщині з вибухом Лютневої революції у Петрограді та реалістично оцінювати ті можливості, що їх те українство мало тоді, реалістично порівнювати й стан з березня 1917 та листопаду 1918 років, відколи датуються ці його спомини.

І тоді Автор повинен був би знати, що соціалізм в р. р. 1917-19 в Україні не був видумкою наддніпрянських доктринерів, а був реалітетом, нероздільно пов'язаним із тією соціальною політичною революцією, яка вибухла на Московщині і, перекинувшись в Україну, не могла виключити соціального елементу й обмежитись, як цього хоче Автор, національним, бо для цього не було реальних даних: не було національно-свідомих народних мас, а зате було соціально покривджене селянство й була, з поступом революції на всіх землях колишньої Росії, занархізована багатомільйонова воляцька маса. І тому не є нечестю чи протиприродним суспільним явищем, що українська тодішня молодь була соціалістичною, і не відповідає правді, що в ся тодішня інтелігенція опинилася в таборі соціалізму. Проте, Автор заганяє її туди: „Придніпрянську соціалістичну інтелігенцію (Грушевського, Винниченка, Петлюру, Мартоса, Микиту Шаповала, Ніковського, Єфремова й ін.) уважали ми нездатною до позитивного державного будівництва... Вони могли лиш бунтувати бідніше селянство та кидати демагогічні гасла, а не мали ніякого політичного досвіду. Це були інтелігентські доктринери, що висіли в повітрі, люди без ніякого змислу реальності. Їхні революційні гасла все нам заносили міжнародним братанням з братнім руским робочим народом... Тактика наших соціалістів була така демагогічна й лукава та брехлива, як тактика большевиків. Видно, одні й другі одного поля ягоди... (Це були) соціалізмом зачаджені літератори без ніякого глузду до дійсності...”

Цікаво, як з таким твердженням помирити хоч би такі факти, як успішне переведення переговорів тих соціалістичних демагогів з п'ятьма міністрами Тимчасового Уряду й під-

писання з ними договору про територіальну автономію на терені п'ятьох колишніх губерній, на базі 2-го Універсалу? І як ті зелені молодики-доктринери зуміли гідно й успішно повестися під час Берестейських переговорів, знайшовши признання свого хисту у споминах їхніх контрагентів, генералів і міністрів кайзерівської Німеччини і габсбурзької Австро-Угорщини . . .

Тасмницею є також, як міг д-р Лонгин Цегельський, людина дійсно глибоко інтелігентна, дивитися на Андрія Ніковського і Сергія Єфремова, як на соціалістів-доктринерів! Коли ж він тоді помилявся, в 1918-19 р. р., то як могла така їх характеристика залишитися в споминах, друкованих у 1960 році?! Як можна ставити на одну дошку з більшовиками — „одного поля ягоди” — не тільки соціалістів з назви, але й із переконань, які своєю ворожістю до більшовизму засвідчили із зброянь в руках, — бо ж соціалістом був Ісаак Мазепа, лицар-прем'єр, що пішов із військом у вороже заплілля в Зимовий похід? Як можна було забути, що не тільки формальним творцем Армії УНР, але й фанатиком збройної сили і надхненником війни проти більшовизму був Симон Петлюра? Як можна стосувати дві мірки — одну у відношенні до атмосфери й атрибутів революції в Галичині і другу до куди страхітливішої і складнішої революції на Наддніпрянщині?

Про такі дві мірки свідчить наведена Автором його розмова з Винниченком. Винниченко пригадав д-рові Лонгину Цегельському, що „в радикальній програмі стоїть, що їх партія (галицьких радикалів — І. К.) спирається на комуністичному Маніфесті Карла Маркса. — Так (відповів д-р Л. Ц.), це стоїть, але цього ніхто не бере поважно . . . Це — каварняні соціалісти . . .” Коли за каварняних соціалістів вважати галицьких соціал-демократів і радикалів, то чому не підтягати під ту саму характеристику діячів тієї насправді міщанської поступової інтелігенції, яка опинилась в рядах партії соціалістів-федералістів? Коли дочіпку „соціалістичний” вважати „нісенітною” у відношенні до тих діячів, то чим пояснити, що й партія д-ра Лонгина Цегельського, статечна Націонал-Демократична, переназвала себе під подихом революції на Трудову партію?! Коли д-р Лонгин Цегельський — як це він барвисто описує — признавав рацію графові Ваденіму, що поділ землі між селян — це абсурд, то що він мав спільного з „трудом”?! Повторюємо: чому ані Автор, ані його видавці не взяли під увагу таких фактів, як вихід Петлюри з соціалістичної партії в ім'я надпартійного державного інтересу, або такого історичного факту, як харківський процес Співки Визволення України з цілою фалан-

гою засуджених там українських „соціалістів” — це насправді тасмниця, яку трудно рецензентові розгадати.

Трудно це тим більше зрозуміти, що сам Автор писав був колись про керівників революції в Наддніпрянській Україні зовсім інакше і тих самих діячів, яких тут, у своїх споминах на сторінках „Америки” і в їхній відбитці у видавництві „Булави” характеризував, як „нездатних до державного будівництва” і „доктринерів, що висіли в повітрі”, називав воскресителями українського народу. Ось цитусмо „Український Вістник”, Нью Йорк, 3 листопада 1927, рік 1, ч. 4, редактор д-р Лонгин Цегельський, передова стаття „Соборна, Вільна, Самостійна”: „... В боротьбі за волю, в отсих сімох (1917-1923) літах політичного та оружного зриву, доконано великих, незабутних, геройських подвигів, що на віки огнистими буквами будуть записані на скрижалах історії України. Великі своєю ідейністю та своєю любовю до рідного краю ті мужі одним чарівним словом, наче Лазар із земного гробу, покликали завмерлого українського велиття назад між живих. Сі мужі — Грушевський, Винниченко, Петрушвиц, Петлюра, враз з кількома лиш десятками своїх товаришів і подвижників — мали відвагу, що скажемо словами Франка: Проти рожиа перти, проти хвиль плисти. Коли прийшла слушна година, коли прийшов роковий час наче той злодій у ночі — нагло, несподівано, неприготовано — вони всі отсі мужі станули на чоло нації, а властиво на чоло незначного гурта людей, та покликали їх творити свос, українське, независиме життя, свою українську державу. Здавалося чужим —ворогам, рівнодушним і „приятелям”, — що сі мужі та їх подвижники піднялися божевільного завдання збудити давно завмерлого велиття, що вони пірвались з мотикою на сонце. А одначе історія оправдала їх почин, їх зрив. Українська держава стала фактом, стала тілом, стала плотію . . .”

Як бачимо — мова та сама, стиль той самий, вірним залишився їм д-р Лонгин Цегельський. Але зміст, дух, характеристика, висновки — цілком суперечні. То котрому Лонгину Цегельському вірити, чи тому з 1927 р., коли він ще мав куди свіжіші враження з своїх подорожей на Наддніпрянську Україну та своїх переживань, чи з 1943, коли ніби він уперше виправляв свої спомини після першої появи їх в Америці, чи тому з 1960 року, як він видніс з виданої після його смерти книжки?! Тоді він бачив в отих соціалістів Грушевському, Винниченкові і Петлюрі пробудників нації, а потім доктринерів і демагогів, що загирували державу.

Коли супроти наддніпрянських дійсних та уросних соціалістів ставиться д-р Л. Цегельський з пристрасною ненавистю, а з доби Центральної Ради не згадує ні одного світ-

лого моменту, то супроти доби Гетьманату ставиться він з найбільшою адорацією, але так само односторонньо й пристрасно, не зазначаючи ні одної темної риси в тому періоді. Метода д-ра Лонгіна Цегельського — поганий приклад для істориків, публіцистів і політичних мемуаристів. Не добре було б також, коли б рецензент пішов його слідами і сповидав Центральну Раду в самі світла, а добу Гетьманату Скоропадського — в темні тіні.

Сьогодні, після сорока з добрим гаком років, коли є цілі полиці літератури про ті часи, існують вже деякі аксіомні правди, за які нічого сперечатись, без уваги на те, хто до котрого партійно-ідеологічного табору належав чи належить. Ніхто з найпалкіших звеличників демократично-республіканського устрою в Україні не стане перечити, що Українська Центральна Рада в цілості та окремі її партії поробили масу важких помилок. Згадати б найбільшу — злегковаження соціально-політичних різниць між кайзерівською Німеччиною і Українською Народною Республікою початків 1918 року та продовжування тієї соціально-економічної політики в Україні після Берестейського мирного договору, яка була започаткована перед тим договором. Також крайньо наївним було переконання, що в Україну прийшов льояльний німецько-австрійський союзник, який добросовісно помагатиме будувати українську державність, не втручаючись в її внутрішні справи, — а не прийшла насправді окупаційна армія, щоб відгодувати себе і паперовий „Бротфріден” перетворити на безконечний шнур потягів, навантажених збіжжям, вугіллям та іншим добром. Очевидно, що таке трагічне непорозуміння не могло довго тривати, і коли діячі Центральної Ради прочунали, то німець заявив їм „ду шпет”. Були й інші помилки, бо не могло їх не бути, коли зважити на той брак державно-політичного досвіду, що про нього слушно говорить Автор, і ті умовини революційного часу, в яких мусіли діяти ті молоді діячі Центральної Ради.

Але так само ніхто з найпалкіших республіканських демократів і переконаних УНР-івців не стане відмовляти тих позитивних і конструктивних моментів Гетьманщини Павла Скоропадського, які проявились головню в ділянці культури. Цікаво, що той самий Володимир Винниченко, „соціалізмом зачаджений літератор без ніякого глузду до дійсности”, розмовляв з д-ром Л. Цегельським про гетьмана Павла Скоропадського і Гетьманат без ніякої злоби й злоти, признавши, що Гетьман „може був би і вдержався, якби був відразу з’єднав старшу українську інтелігенцію. Я (буцімто Винниченко казав Авторіві) був за тим, щоб вони підперли Гетьмана й утворили йому кабінет...” Тільки в д-ра Лонгіна Це-

гельського ні словечка нема про реальні можливості для активної участі в уряді й державному апараті Гетьманщини українських національно-конструктивних сил, а всю вину за ту їхню відсутність там звалюється на „соціалістів”.

„До політично шкідливих легенд, — читаємо в творі д-ра Л. Ц., — треба зачислити витворені і з розмахом спопуляризовані нашими соціалістами легенди про державно-творчі заслуги, чи як це назвати, Центральної Ради та Директорії, і про ненаціональний та реакційний характер гетьмана Павла Скоропадського”. На превеликий жаль, Автор обмежується тільки таким категоричним твердженням, ставленням такої рішучої тези, не доказуючи правди. Він уміє тільки ляяти Центральну Раду і її партії та славословити Гетьманат. „Ці партії (Центральної Ради) могли робити лиш негативну роботу, бо не мали ніякої кляси народу за собою. Через те їх російська демагогія могла спричинити заколот, але не могла нічого збудувати. Навпаки, їх деструктивна агітація стелила дорогу большевикам”.

Читаючи таке, можна подумати, що за весь період Центральної Ради і Директорії не було нічого іншого, як тільки „деструктивна агітація”. І так само поверховно й однобічно ставиться Автор до гльорифікованої ним Гетьманщини: „... Ще півтретя місяця назад, коли я за Гетьмана проїжджав тим же шляхом (на Жмеринку - Проскурів - Волочиська), весь край був спокійний, всюди був лад і було безпечно...” — бідкається Автор, нарікаючи на неспокій і анархію. Промовчує тільки маленьку дрібничку: що тоді, три місяці тому, була в Україні півмільйонна німецька армія, а потім її не стало . . .

Завданням рецензента не є бути ані адвокатом Центральної Ради й Директорії, ані прокуратором супроти Гетьмана. Його завданням є тільки доказати зроблений на адресу Автора закид, що він свою місію виховування молоді на історичній правді проводив фальшиво, бо ніколи історична правда не може спиратися на односторонньому, пристрасному, чи то ненависницькому, чи прославляючому — залежно від предмету — підході, бо такий підхід мусить дати правду викривлену. Тому й нічого вдаватися в полеміку з Автором, щоб доказати помилковість його твердження, що повстання проти Гетьманату було „чисто соціальним бунтом”, як він твердить, що воно було „божевільям і злочином”. Треба б писати не рецензію, а грубу брошуру, щоб зацитувати найавторитетніших авторів, що Січові Стрільці погодилися взяти участь в повстанні проти Гетьманату не з соціальних, а саме з національно-політичних причин, і що тими самими мотивами керувався „соціаліст” Симон Петлюра, — що вони не вірили

в успіх повстання, були переконані, що всі згинуть, але йшли на повстання задля рятування чистоти ідеї української держави.

Тих, хто цікавиться історичною правдою про Гетьманат і причини повстання проти нього, можна відіслати до прихильної Гетьманатові, але об'єктивної до заслуг Української Центральної Ради „Історії України” гетьманця Дмитра Дорошенка, одного з найбільших істориків новітньої доби (Ужгород, 1932), до історичної монографії „Січові Стрільці” гетьманця Василя Кучабського, видатного українського історика („Золоті Ворота”, Львів 1937), до статті-спомину гетьманця Євгена Зиблікевича „Листопадові події на Великій Україні в 1918 р.” („Літопис Червоної Калини” за грудень 1929, Львів), до „Відкритого листа” гетьманця д-ра Осипа Назарука до міністра внутрішніх справ Ігоря Кістяківського з літа 1918 року, опублікованого в львівському „Ділі” з 28 серпня 1918, з якого можна буде зрозуміти, чому той діяч, який приїхав до Гетьмана просити допомоги галичанам у їх війні проти Польщі, залишився в Україні і став автором повстанського маніфесту проти Гетьмана, — до двотомових споминів „З минулого” гетьманця Віктора Андрієвського (Берлін, 1921), до історичного нарису військового історика О. Думи-на-Крезуба „Бої за Львів і наддніпрянські Січові Стрільці” (календар „Червоної Калини” 1927), до споминів найбільш документарного характеру команданта Січових Стрільців полк. Євгена М. Коновальця „Причинки до історії української революції” (Прага, 1928), до „Енциклопедії Українознавства” нарису „Доба Гетьманщини”, що його автором є, щоправда, „соціаліст-федераліст” і УНР-івець Олександр Шульгин, але людина кришталльної чесності і видатний учений історик — і до безлічі інших поважних та авторитетних джерельних матеріалів. Поважне місце між ними займає й „Уривок зі споминів Гетьмана Павла Скоропадського — від початку 1918 до проголошення Гетьманщини” („Хліборобська Україна”, кн. 5-та, рік 1924-1925, Відень).

Ми не споримо з д-ром Л. Цегельським на базі „Гетьманщина чи Республіка”, але твердимо, що без уваги на те, чи хтось є прихильником чи противником гетьманського устрою в Україні, схвалює чи осуджує повстання проти Гетьмана Павла Скоропадського, кожний політичний діяч-публіцист, що ставить такі важкі закиди учасникам того повстання — не може глухою мовчанкою проминути і факту хитань Гетьмана між національно-українською та реакційно-російською течіями, ані факту впертих старань українських поміркованих кол з ненависного Авторіві Українського Національного Союзу нав'язати співпрацю з Гетьманом на україн-

ській національній базі. Не можна промовчати того почуття вдовolenня й полегшi в усiх українцiв, коли 19 жовтня 1918 року Гетьман покликав новий уряд Ф. Лизогуба, в якому були такi українськi патрiоти, як Дм. Дорошенко, О. Лотоцький, М. Стебницький, А. В'язлов, М. Славинський i В. Леонтович, i коли через десять днiв пiсля того Гетьман проголосив своє рiшення дiяти по лiнii закрiплення самостiйности України. Неможливо нiкому совiсному й об'єктивному мемуаристовi-публiцистовi, який береться за оцiнку цього iсторичного перiоду, не згадати грамоти з 14 листопада 1918 року про федеративну злуку України з Росiєю з одночасним покликанням кабiнету iз росiйських монархiстiв з С. Гербелем на чолi. Неможливо промовчати, що з того уряду усунено й здекларованого гетьманця Дмитра Дорошенка та заступлено його москалем Г. Афанасьєвим.

Читаючи спомини д-ра Лонгина Цегельського, масте враження, що це не є розбронзовування легенд i писання чисто iсторичної правди, а, навпаки, — партiйно-гетьманська пропаганда. Очевидно, що й пропаганда може бути рiзною. У вахлярi українських полiтичних партiй, чи — вiрніше — iдеологiчно-полiтичних таборiв, напевно є місце й на табiр прихильникiв української монархiчної iдеi. Можна сперечатися, чи вона актуальна, чи вона реальна, чи пiсля провалу большевикiв, в який всi ми вiримо, бiльшi шанси має республiканська чи монархiстична концепцiя, але не можна заперечити рацiї iснування й монархiстичної концепцiї i доброго права її прихильникiв боронити її, мотивувати, пропагувати.

Однак, не можемо зрозумiти, чому пропагування українського монархiзму в iсторично-традицiйній гетьманській формi мусить обов'язково покриватися з облiвовуванням української визвольної вiйни i революцiї з р. р. 1917-21, — чому в тому цiлому перiодi заперечувати все, за винятком перiоду Гетьманату вiд 29 квітня до 14 грудня 1918 року, i чому в описi того несповна восьмимисячного перiоду вiдмовлятися вiд об'єктивiзму й розмежовування свiтла та тiней, а все зло вбачати тiльки в тих, хто проголосив повстання проти Гетьмана?! Чому пропаганда українського гетьманського руху, української гетьманської iдеологiї мусить обов'язково вестися через пашквiлi на адресу всього протигетьманського табору з року 1918?! Коли ж iде про навчання iсторичної правди тiєї молодi, яка не знає тих часiв i вiдносин з автопсiї, з власних переживань тих часiв в Україні i не всилi перечитати багату лiтературу, яку так трудно сьогоднi дiстати, то не можна промовчувати перед нею й те, що Павло Скоропадський з 1918 року у Києвi не був Павлом Скоропадським з 30-их рокiв у Берлiнi. Його дiла у 1918 році треба оцiнювати

без позоліткової легенди крізь призму дійсної його тодішньої особовости, його виховання, його оточення, атмосфери, в якій він тоді перебував, — і пам'ятати, що це не була та атмосфера сильних впливів української політичної еміграції, яка глибоко змінила погляди та психічне наставлення Павла Скоропадського в роках його перебування на чужині. Тільки тоді можна буде говорити про об'єктивізм і глибший аналітичний підхід до історії гетьманського періоду та причин його упадку.

Але й тут Автор не може оминати власного протиріччя. Гостро засуджуючи Центральну Раду, Автор водночас стверджує, що „поміркованої буржуазної української класи (в Україні) не було. Та, що була, була всеросійська, або так звані малороси... Вони воліли царя, але коли його не стало, то зі страху перед більшовиками вони годилися вже й на гетьмана. Оскільки вони були сяк-так свідомими українцями, а було досить і таких, то бажали собі української держави... Одиною значною класою, що щиро стояла за Гетьмана, були хлібороби... Взагалі в Україні було 5 мільйонів родин, що мали вище 20 десятин...” Коли ж пригадаємо наведену вгорі цитату, що українські лідери з часу Центральної Ради і Директорії не мали за собою „ніякої класи народу”, то читач, та ще й той молодий, для якого призначена ця книжка, справедливо спитас: то з ким було будувати українську державу?! Коли ж Автор твердить, що в Україні було 5 мільйонів родин, що їх називає позитивним хліборобським елементом, на який спирався гетьманський переворот, то, виходить, за Гетьмана, рахуючи по 3-4 особи на хліборобську родину, було 15-20 мільйонів свідомого люду! Звідки Автор вхопив такі цифри і чи можна вірити його фантастичному твердженню, що в 1917-19 р. р. були в Україні десятки мільйонів свідомого українського елементу, який ніби змарновано, один Господь знає. Адже простий глузд каже, що коли б дійсно існували тоді ті мільйони, то повстання було б наперед засуджене на невдачу і Гетьман був би вдержався й без Національного Союзу і без німців — і без антиукраїнської цареславної російської верстви з Протофісу (Промисл - Торгівля - Фінанси — могутня організація російської верхівки в Києві) ... Чи не є це легкодушне творення нової легенди, опертої на фантазії Автора, а не на історичній правді?!

Окрему проблему в книжці д-ра Л. Цегельського становить соборництво й обласний партикуляризм. Автор тут теж принижує наддніпрянців і вивищує галичан, „Придніпрянці (каже він) з-правила партикуляристи. Україна в їх очах це Наддніпрянщина, Галичина, Буковина, Закарпаття. Очевид-

но, не всі вони такі. Є немало з соборницькими поглядами. Але в загальному це ми, галичани, є саме політичними соборниками. Всяку політику робимо, маючи на увазі Київ, ідею однієї України, навіть коли робимо свою галицьку політику..." В іншому місці Автор виразно застерігається проти „галицького загумінкового партикуляризму". І саме на тлі таких злив читач не може вийти з дива, як то книжка д-ра Лонгіна Цегельського стала насправді документом галицького політичного сепаратизму, апотеозом галицького австро- і габсбургівства.

„Обговоривши справу всесторонньо, ми вирішили, що історично злука з Великою Україною має свою велику вартість, але в практичній політиці вона покищо не має вартості. Навпаки, вона може нам ускладнити наше галицьке питання та може пошкодити в його вирішенні. Тому ми постановили вести свою самостійну галицьку закордонну політику та боронити інтересів Західньої України, як окремої держави... Здавалося нам безпечнішим для наших державно-творчих замислів держатись покищо цісаря Карла та ідеї українсько-галицької держави... Ми щиро, в інтересі нашого народу, бажали врятувати Австрію та Карла... Поки стояла цісарська Австро-Угорщина, ми воліли держатись Австрії. Це було корисніше і безпечніше, чим пускатись на бурхливі каламутні води... Ми держалися „цісарської клямки" якраз задля розумного та передуманого українського патріотизму... Переворот з 1 Листопада змінив чимало у положенні. Не стало „цісарської поли", як казали різні політичні пустосвисти, себто безпечного австрійського даху, як думав кожний серйозний український політик..."

Ці цитати вихоплені з різних сторінок книжки д-ра Л. Цегельського. У своєму австро- і габсбургівстві він так само непохитний, як в соціалістофобстві та звеличужанні Гетьманщини. І як у тих двох справах, так і тут нема в нього ніякого критицизму, він не бачить в отому „триманні за полу цісаря", в отій „цісарській клямці" галичан ніяких негативів. Він не розуміє, що в тому щирому признанні він саме й указав на ту прірву, яка існувала між психікою отих статечних галицьких політиків з-перед першої світової війни, які здригалися перед ризиком „пускатись на бурхливі каламутні води" без цісарської клямки і без опіки Габсбургів, та наддніпрянськими українцями, які переводили революцію.

Тому Автор до самого кінця, до 31 жовтня 1918 року ввечора, до пам'ятного засідання в Народному Домі у Львові палко обстоював думку, що переворот у Львові треба робити „в порозумінні з цісарем", — легально, перебравши владу від цісарського намісника у Львові внаслідок рішення уря-

ду у Відні. Коли ж Автор погодився на збройний переворот, не чекавши довше на кур'єра з листом від прем'єра Лямаша з Відня, то — очевидно — згідно з своєю вдачею легаліста й льюїліста, подивившись, що вже 11.30 вночі — пішов до дому... спати.

В хаті, через відхилене вікно, наслухував ще, що діється на місці, знаючи, що в той час мають роззброювати залогу місто Львова і що це насправді, як сам пише, „історична ніч“. Але, хоч належав до політичної „Комісії трьох“, яку вибрала Національна Рада, хоч мав велетенську історичну відповідальність і хоч мав тоді всього 43 роки, отож був мужчиною в силі віку, не здогадався провести ту історичну ніч інакше, як дома, в ліжку. І тоді, в ніч на 1 листопада 1918 р., і при писанні своїх споминів в Америці не був свідомий, що з тим „відпочинком“ щось не в порядку. І так само вже з американської перспективи, з перспективи 20-х і 25-х років, що минули після розвалу Австро-Угорщини та Листопадового перевороту, Автор не зревідував своїх поглядів на „цісарську клямку“ й не здогадався, що апотеозування австро-габсбургів і переконування в правильності окремої від Наддніпрянщини галицької політики — це ж власне і є той загумінковий галицький партикуляризм, що його Автор на іншому місці таврує!

Д-р Лонгин Цегельський був видатним парламентаристом, політиком і публіцистом, став редактором замолоду і помер за редакційною працею. Але в його споминах даремне шукати бодай натаю на те, що — може — галицька політика в р. р. 1848-1918, базована на льюїльності супроти Австрії і Габсбургів, на яких дивилась, як на справедливую вищу інстанцію, суддів і роз'ємців у перманентній боротьбі на крайовому терені проти польської супрематії, що — може — та політика не була зовсім правильна. Поляки вели дво- і тристороню політику: краківські консерватисти, „станьчики“, проголошували заяву „При тобі, Найясніший Пане, стоїмо і будемо стояти“, водночас соціялісти мали зв'язок із своїми співпартійцями з підросійського „Королівства Польського“, чи пак „Конгресівки“, де — тоді ще член революційної боївки ППС — Юзеф Пілсудський робив революційно-експропріаційні напади, польська шляхта робила кар'єру в російській армії й державній адміністрації, а націоналісти черпали ідеологію з творів Поплавського і Дмовського. Коли ж вибухла війна — Пілсудський творив легіони при Австрії, якій згодом відмовив присягу, а Дмовський виїхав до Парижу і орієнтувався на Антанту, яка створила полякам армію під ген. Галлером.

Чехи ділились на кілька фракцій, але Масарик став історичною постаттю, не злякавшись піти на „непевні каламутні води” і зробивши політичний капітал з факту, що чеські полки з музикою переходили на російський бік. Дваторову політику робили й словінці і навіть неприхильні православним сербам католицькі хорвати.

Тільки галицькі українці в своєму австрофільстві заскорузли і, як той кінь з шкіряними наочницями, не дивились ні вправо, ні вліво, а лише навпростець — на Відень. А Відень проводив у відношенні до українців ту саму політику, на якій базувалась вся мудрість габсбурзької могутності: „ді-віде ст імпера” — діли і пануй, — вигравав поляків проти українців і українців проти поляків, але, тримаючи традиційно завжди з сильнішими, раз-у-раз ошукував українців і використовував їхню наївність, льояльну вірність і — примітним. І так було аж доостанку, з урядом Лямаша і намісником Гуйном, і насправду д-р Лонгин Цегельський, який представив себе, як голову, центральну особу і речника делегації до одного і другого, виїшов у сумному світлі, як глибокий політичний австрійський „клямки”. Все ж, вбачаючи причину невдачі галицької державності головно — як про це вже ми згадували вгорі — в нездарності українсько-галицької політики, Автор бачив ту нездарність в хиткості, непослідовності, безпляновості, у відкиненні впливу антантської посередницької місії Бартелемі, але не в вузькості австрофільства.

Автор заперечив, як „легенду”, що „Антанта не хотіла нас признати”, а не подумав про те, що ніде у світі не бувас так, щоб ті самі люди, які вчора трималися одної „клямки” і були найльояльніші до одної сторони, завтра заходжувалися за визнання їх і за політичну протекцію у сторони протилежної. Які шанси могла мати в Антанті та сама галицька політична верхівка, яка ще недавно становила верхівку, що до кінця була вірна Габсбургам, само ім’я яких, як це стверджує сам Автор, було червоною плахтою для Верховної Ради Паризької конференції?!

Наприкінці своєї книжки Автор признає, що „державна не може мати двох зовнішніх політик. Вона є одним цілим, її інтереси є одним цілим і її політика мусить бути одноцільна, а не роздвоєна”. Це мудрі, правильні слова, які стосуються до України, як одноцільної держави. Можна виправдувати галичан, що після переведеної з благословення Антанті окупації Галичини поляками і після того, як Симон Петлюра, шукаючи можливостей продовжувати збройну боротьбу проти російських большевиків, підписав Варшавський договір з 20 квітня 1920 р., треба було пробувати виторгувати

щось від Антанти, для Галичини, причепившись до 91 статті Сан Жерменського договору, який віддавав Антанті правно-формальні суверенні права над усіма тими колишніми землями Австро-Угорщини, доля яких була ще невіршена. Але шанси „тотальної вигри”, себто отримання визнання державности ЗО УНР, були відразу мінімальні, бо ніколи для закордону не існувало й не могло існувати галицької проблеми, а була тільки проблема українська. З хвилиною відірвання Галичини від проблеми всеукраїнської — наперед була гарантована програ.

Це не є мудрість заднім кінцем, бо вже в р. р. 1920-22, задовго перед трагічним для Галичини рішенням Ради Амбасадорів з 15 березня 1923, був у Відні, де знаходився галицький політичний центр т. зв. Диктатури д-ра Євгена Петрушевича, цілий гурт галичан, який словом і друком виступав проти надмірних надій на Антанту, проти тодішнього галицького — як і надніпрянського — партикуляризму, проти жалюгідної сварні між двома еміграційними центрами, ЗУНР у Відні і УНР в Тарнові. І, насправду, видатному українсько-галицькому політикові й публіцистові не лицює повторювати фразу, що її можна було частенько читати й чути в отих сумних роках галицько-надніпрянських чвар з 20-х р. р.: „Петлюра, шукаючи помочі Польщі, зробив це коштом Галичини, — зрікся її в імені тієї України, з якою ми на Софійській площі злучилися”. Ця фраза аж надто пахне грубою демагогією, гідною не дійсного українського державника-політика, а такого фанатичного патріота Галицької волости, який затрачує всеукраїнську перспективу і забуває про історичну правду. Не нині, після 40 років, а вже й тоді, коли Автор писав ті свої спомини, та й скоріше, зараз таки в отому 1920-му році було ясно, що Петлюра Галичини не „зрікався”, бо її — не мав. Галичина була все одно окупована польським військом, а українське військо могло творитися тільки після повернення української території — при помочі Польщі. Автор цих рядків ніколи не був і не є оборонцем Варшавської конвенції, яка була зроблена з кепським контрагентом, що її зламав, і мала дуже поганий текст. Але ж не було й нема ані найменшого сумніву, що підписував Варшавську конвенцію в імені Петлюри Андрій Лівницький задля рятування останньої і єдиної в тих обставинах можливості продовжувати війну проти Росії, — підписував в ім'я державности України, а не для запродування будь-яких українських волостей. Так і не інакше розуміє її українська історіософія, і так розуміли ще й тоді, в квітні 1920 року багато галичан. Представляти себе як соборника-державника і водночас кидати на адресу Симона Петлюри

такі фрази, це не є „відбронзовування легенд” а викривлювання історичної правди, опоганювання історичної постаті, яка стала символом збройної боротьби за державність України і за ідею тієї боротьби полягла. Це саме стосується таких слів, як „Петлюра і його політруки”, це саме стосується зображування Петлюри, як батька й творця „доби отаманщини”, говорення про Симона Петлюру погіршливим тоном, начебто Лонгин Цегельський стояв куди-куди вище від Симона Петлюри і мав повне моральне і політичне право бути Симона Петлюри суддею.

Узявши собі за завдання валити легенди, д-р Лонгин Цегельський рішив повалити перш за все легенду про Українських Січових Стрільців, як творців 1-Листопадового перевороту і як героїв. „Дійсність цілком не показує Стрільців героями, а, на жаль, розполітикованою та фрондующею групою молодиків. А героями цього дня і чину є інші люди: Бубела, Горук, Огоновський, Паліїв і сотки інших... Січові Стрільці не zorganizували перевороту в краю... Серед Січових Стрільців готувалася крамола... З усією пошаною для їхніх історичних заслуг, як мілітарного вислову наших державницьких змагань ще перед постановням нашої власної армії (себто від літа 1914 р. до 1 листопада 1918 р.), все ж таки треба ствердити, що якраз Січові Стрільці мали в часі коло 1 листопада свою власну та іншу політику, яка власне стала причиною того, що ми втратили Львів. А втративши Львів — центр краю і вузол всіх залізниць — ми вже опісля втратили й край. Оце є історичний гріх Січових Стрільців, якого ніяк не витерти зі сторінок історії. Діло було в тому, що Січові Стрільці, що тоді стояли кошем на Буковині під командою архикнязя Василя Вишиваного (Вільгельма Габсбурга) і отамана Букшованого, просто не послушали наказу Української Національної Ради й не прибули на 1 листопада 1918 р. до Львова, як це їм було наказано зробити... Але Стрільці мали „свій плян” державного замаху, а саме: проголосити архикнязя Вільгельма диктатором-королем. Вони прибули до Львова три дні після перевороту, отже запізно, бо тоді, коли вже польські легіонери обсадили Кастелівку, гору св. Юра і т. д. Це й було зародком нашої поразки у Львові... Виявлялося, що УСС'и знаменита військова одиниця під австрійською командою, неоціненна, як носії ідеї боротьби за волю України — в своїй державі були гніздом розполітикованих і нездисциплінованих амбітників, головню, коли мова про штаб...”

Поруч із цими переважними закидами на адресу всього Українського Січового Стрілецтва, д-р Л. Цегельський, зокрема, кількакратно в своїй книжці, з пристрасстю і злістю, що їх причин трудно зрозуміти, накидається на особу Дмит-

ра Вітовського, першого команданта Львова і першого військового секретаря ЗУНР. „Всякі легенди-видумки про якусь історичну роллю Д. Вітовського, як героя-лідера в листопадівім перевороті 1918 р. в Галичині, є лиш легендою, а не історичною правдою, є невірні та шкідливі, бо неправдою є, немов би він довершив цей переворот . . . Є історичним фактом, що тодішні галицькі політичні лідери ні в голові не мали відкладати перевороту та що це не була заслуга Д. Вітовського, що переворот такий переведено цієї ж ночі з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. . . . Чимраз більше вперто втворюється в наших газетах легенду, буцімто Січові Стрільці під командою Вітовського (далі прочитаємо, що „на білому коні . . .”) вночі з 31 жовтня на 1 листопада доконали „чину” чи „чуда”. Для легенди чи драми це звучить прекрасно. Але, на жаль, це все історичний фальш . . . Лиш нездатність м'якого і нервового Вітовського як начального бойового вождя завинила втрату нашого Львова . . .”

Для всіх колишніх вояків, для всіх, що хоч трішки цікавилися історією українського війська та знайомі з українською військово-історичною, історично-політичною літературою і поважнішою мемуаристикою, всі ці твердження д-ра Л. Цегельського це справді велетенська ревеляція. Ми не будемо тут пункт за пунктом переходити всі ці оскарження і докладно наводити передісторію Листопадового перевороту і самий переворот, бо це справа військових істориків, до яких рецензент себе не зараховує. Але, будучи все ж знайомий з великою частиною тієї літератури й мемуаристики, про яку тут мова, рецензент не може промовчати найбільшого здивування: чим пояснити, що абсолютно ніде інде, в ні одного іншого автора, історика та мемуариста, за 43 роки, що минули від Листопадового перевороту, не було ані згадки, ані найменшого натяку на ту „змову” й „крамолу” УСС'ів, ніде ніхто ніколи не писав і не натякав, що їх приїзд до Львова 3-го листопада був наслідком їхнього свідомого й плянового непослуху отриманим наказам, ніде ніхто не твердив, що Усусує хотіли проголосити Вільгельма Габсбурга - Василя Вишиваного українським диктатором?! Невже, коли б дійсно так було, то все це могло б залишитися на сім замків замкненою тасмницею, що її не зрадив би ні один з учасників тієї „крамолі”, ні один з істориків і мемуаристів Листопадового перевороту?! І чим це пояснити, що д-р Лонгин Цегельський, ставлячи такі переважні закиди й обвинувачення, висувуючи твердження історично-політичного характеру, не покликається при цьому ні на одного автора, ні на одного учасника й свідка тієї „змови”, не наводить ні одного конкретного доказу — якоїсь наради, якоїсь ухвали, якогось документу — на підтримання своїх тверджень?!

На превеликий жаль, попри всю пошану і симпатію до особи покійного д-ра Лонгіна Цегельського, як людини й громадянина, химерність його вдачі, різні його життєві, як кажуть самі видавці тієї його книжки, „заломання”, хаотичність і взаємна суперечність різних його тверджень в інших справах у тій книжці й легкодушність та безосновність, з якими він підходив до інших, заторкнених ним проблем, подій і осіб, — не дозволяють вірити йому „на слово”, що саме він має тут рацію, а всі інші історики, діячі-учасники тих подій, активні творці перевороту й найчільніші Усусуси мемуаристи — говорять неправду.

Найперше, Автор вривається у широко відкриті двері, бо ніхто з поважних істориків чи публіцистів ніколи не приписував Українським Січовим Стрільцям виключної заслуги в організації перевороту не то в цілому краю, але й у самому Львові. Усусуси не були виключними організаторами і творцями Листопадового перевороту, але мають у цій справі історичні заслуги. Бо хто ж були Вітовський і Паліїв, головні провідники перевороту? Більшість кур'єрів-зв'язкових перед 1-им листопадом — це були Усусуси: Степанівна, Савчин, Заклинський і багато інших. Усусус Цьокан знеуралізував два пробойових курені австрійського війська у Львові, Усусус Трух провів подібну акцію в команді корпусу вночі з 31 жовтня на 1 листопада, а в т. зв. Генеральній Команді на 7 осіб 5 були Усусуси. Докладно писав про це найкращий живучий знавець історії першого українського легіону д-р Степан Ріпецький у своєму творі „Українське Січове Стрілецтво”, а тут згадується тільки кілька прізвищ заслужених у перевороті з 1 листопада Усусусів. Військові історики не приписують виключної заслуги Усусусам у Листопадовому перевороті, але водночас треба віддати їм честь за ті заслуги, що їх їм із невідомих причин цілком відмовляє д-р Лонгін Цегельський. Поруч із цим — перебування в той час Усусусів на Буковині — загальновідомий історичний факт, щоб на цьому тлі могли бути постати будь-які легенди. Подруге — таким самим загальновідомим історичним фактом є те, що Василь Вишиваний ніколи не був командантом Українських Січових Стрільців, але командував Армією Грушою, до якої належали й УСС, що спростовує в нотці само В-во. І коли цього не знав член Української Парляментарної Репрезентації, член Української Національної Ради і активний співучасник Листопадового перевороту — то це якась містерія, яка підриває довір'я до правдивості й інших його тверджень. Так само понад усяким сумнівом давно з'ясовано з усіма подробицями причини спізнання приїзду Усусусів з Буковини до Львова: брак транспорту. Далі: ніхто ніколи не приписував Дмитрові Вітовському фахового

військового знання і полководницьких здібностей. Адже це „абв” правд про українське військо в Західній Україні, про легіон Усусусів і труднощі творення Української Галицької Армії, що галичани мали, крім кількадесятьох кадрових старшин австрійської армії нижчих ступнів до майора включно, тільки одного з вищою військовою освітою, тоді пполк. В. Курмановича.

Адже відомо, що старшин генерального штабу треба було вербувати для УГА або з Наддніпрянщини, де були старшини, що покінчили Петербурзьку військову академію, або німців з колишньої австрійської армії. Відомо теж, що насичення УГА німецькими старшинами на командних становищах було одною з причин глибоких психологічних конфліктів з сумними історичними наслідками, бо ті старшини, люди чесні, фахові з чималим воєнним досвідом, льояльні, з великим сантимоном до війська, в якому вони служили, були все таки чужі Україні й Україна їм була чужа, вони не розуміли української революції, не розуміли інших метод воювання, як ті, що їх навчились в старій Австрії, в регулярній австрійській армії, і мали виконувати завдання, до якого не надавалися. Це все справи загальновідомі, і якби було інакше, то ні Вітовський, ні Букшований, ні Стефанів і навіть Тарнавський — не займали б тих становищ, що їх вони займали. Тож — на тлі тієї нашої старшинської мізерії — навіщо з мокрим рядном накидатися на Вітовського, який був настільки чесний, совісний і прямолінійний, що сам уже 2 листопада 1918 року зголосив свою димісію!

Д-р Л. Цегельський обурюється і вважає за легенду, начебто Дмитро Вітовський перевів Листопадовий переворот. Очевидно, що він не міг переводити підготовки до нього, якщо прибув до Львова 29 жовтня ц. р. Але ж фактом є, що він став головою Українського Головного Військового Комісаріату, що він — як твердить сам Автор — „мав лиш виконувати у самому Львові приготовлений іншими переворот” — то цілком ясно, що Листопадовий переворот зв'язаний з його ім'ям і ніякої тут легенди, ніякого фальшу та ніякого зла нема. З іменем Дмитра Вітовського зв'язано Листопадовий переворот ще й тому, що насправді він, Дмитро Вітовський, своєю постановою і своїми аргументами провів на засіданні Української Національної Ради 31 жовтня 1918 р. в Народному Домі у Львові ухвалу вчинити переворот таки найближчої ночі. Д-р Л. Цегельський палко заперечує тут будь-яку заслугу Вітовському і твердить, що ніякої іншої ухвали ніколи не було. Але тут же сам собі перечить, бо признає, що звітувавши про стан українсько-австрійських пере-

говорів у Відні, „згадав я і про думку тих, що казали, щоб ждати на цісарського кур'єра. Я замітив одначе, що кур'єр може приїхати аж завтра.” І хоч Автор застерігається, що „ніякого внесення не ставив, бо передавав лиш факти, а висновки мала дати дискусія”, проте з того його опису даного засідання і з признання, що Вітовський „поіритовано та нервово” ”запротестував проти відложення перевороту („Все готове — говорив він. Кур'єр приїде або ні, а тим часом пляки захоплить Львів. Нам не можна ніяк відкладати!”), з того його власного переповідження того історичного засідання видно виразно, що саме Вітовський перерішив у користь перевороту на 1 Листопада.

Зрештою, головуючий на тому засіданні і найбільш авторитетний в цій справі діяч, д-р Кость Левицький, сам у своїх споминах, проголошених в 1920 р. у віденській „Волі” (в якій, до речі, від літа 1920 до кінця її появи в 1922 р. працював автор цієї рецензії і тому з тим журналом дуже добре знайомий), признався, що він пропонував відкласти переворот бодай до наступного дня. А д-р Михайло Лозинський, що про нього д-р Л. Цегельський теж чомусь-то не висліл спокійно говорити, виразно пише в своїй книжці „Галичина”, що поруч із д-ром К. Левицьким відкладення перевороту поручав і д-р Л. Цегельський, що логічно — без ніякої для нього образи — виходить з його власного опису засідання. То навіщо тут обурюватися на „легенду” про Вітовського, як головного спрчинника і виконавця перевороту, коли ту ролю Дмитро Вітовський дійсно, згідно з історичною правдою, а не легендою, виконав?! А що він згадує і про Дмитра Палієва, як про одного з головних організаторів і ініціаторів перевороту, то, ясно, були між ними Усусуси!

Дмитро Вітовський дійсно перейшов до української військової легенди, як духовий провідник Українських Січових Стрільців, як зразковий старшина, як перший командант виволоненого Львова, як перший український військовий секретар, як людина кристалевого характеру (чого й д-р Цегельський йому не відмовляє) і як той, що на своєму найвищому військовому становищі — згинув. І всіх цих фактів не поменшати закиди, що він був занадто м'який, занадто на командному становищі нерішучий, що не міг дати собі ради і т. д., як про це пише д-р Цегельський — навіть, якби все це було правдою. Всі ці речі дрібні, малі в порівнянні з фактом, що видно не був Дмитро Вітовський такий уже безпорадний і нездарний, коли впродовж трьох днів настільки зорієнтувався в ситуації у Львові й у всіх деталях пляну перевороту, що виконав його так зразково, що той перево-

рот перейшов до історії, як дійсний військовий „майстер-штик”.

Нема ні в одному народі окутаної легендою постаті яка не мала б своїх людських слабостей, яка була б за свого життя ідеальною. Можна і треба боротися з позолочуванням подій і людей, які цього не варті. Можна і треба валити легенди, якщо вони спираються на історичних фальшах, шкодять і правді і справі. Але який глудз поменшувати ролю, значення і вартість Дмитра Вітовського, чи то заперечуванням йому його дійсних заслуг, чи обтяжуванням такими гріхами, які є або спірні або неістотні або виправдані історичними обставинами — який глудз бити при цьому через особу Вітовського та й поза ним в ціле Українське Січове Стрілецтво — один Господь відає.

Українське Січове Стрілецтво теж перейшло до легенди. Але не через Львів, а через ту роллю, про яку власне й згадав сам д-р Лонгин Цегельський: що це була перша українська військова формація в новітній історії України, побудована на добровільному зголошенні найсвідомішого й найбільш патріотичного молодого галицького елементу. Що це було знамените військо, яке вславилось на Лисоні й Маківці, не заплямилось ніколи ніякою зрадою і стало стрижнем Української Галицької Армії. Що той легіон, як це гарно формулує сам д-р Лонгин Цегельський, був носієм української державницької і соборницької ідеї. Як же можна повірити, що воно мало всі ті шляхетні прикмети від серпня 1914 до 1 листопада 1918 року, а коли тільки настала власна держава — воно ці прикмети втратило і стало „гніздом розполітованих і нездисциплінованих амбітників”?!

І не Українські Січові Стрільці придумали та відшукали Василя Вишиваного й хотіли його мати за українського короля чи диктатора, а як у сь українську роллю придумала йому династія Габсбургів. Василь Вишиваний був габсбурзьким делегатом на українському відтинку „на всякий випадок”, так само, як Франц Фердинанд був на чеському (одружений з чешкою і замешкалий в Чехії), а архикнязь Карло Степан, батько Василя Вишиваного, на польському відтинку (на замку в Живці). Василь Вишиваний вивчив українську мову, набрав сантименту до України й українців, написав збірку найвненьких українських віршів, що їх йому справив, мабуть, д-р Остап Грицай у Відні в 1920-21 р. р., мав багато українських знайомих, а що відзначався прикметною всім дійсним аристократам скромністю і милою вдачею, то його любили. Але був завжди Габсбургом, був колісцем у династичних комбінаціях дому Габсбургів, що його головою був монарх у віденському Бургу. Коли ж того монарха не стало, коли розпалась Австро-Угорщина і ко-

ли династія Габсбургів стала червоною плахтою для Антанти, то, мабуть, і найтупіший з рекрутів в Усусусах чи будь-якій іншій військовій формації не думав би про Вільгельма Габсбурзького, як кандидата на український престіл! Д-р Лонгин Цегельський валить легенди. Але своїм писанням про роллю Усусусів в Листопадовому перевороті, про їхню „крамолу” і „змову” з плянами про Василя Вишиваного та про вину Вітовського за втрату Львова — сам створює фантастичні, найбільш фальшиві і шкідливі легенди.

**

Згадано вже на вступі цих рецензійних завваг про особливі труднощі справедливо оцінити книжку д-ра Л. Цегельського, бо невідомо, де в ній поезія, а де проза, де фантазія, а де факти. Стосується це передусім передаваних Автором розмов, — тих, що їх він сам вів, і тих, що їх чув від інших. Це не значить, що закидаємо покійному д-рові Лонгину Цегельському писання в тих місцях свідомої неправди. Ні, думаємо радше, що він, пишучи ті свої спомини через 20 років після пережитих ним подій, просто не міг докладно відтворити їх, а не подаючи змісту розмов, тільки ніби буквальний текст в формі діалогу і цитат, вкладав в уста своїх розмовців такі слова і звороти, які викликають в читача найповажніший сумнів щодо їх автентичности. Так і має читач враження, що це говорить не австрійський прем'єр проф. Лямаш, австрійський намісник граф Гуйн чи голова Директорії Винниченко, а д-р Лонгин Цегельський, — що це його думки, такі, що їх він мав не тоді, в 1918 році у Відні, Львові чи на Наддніпрянщині, а в 1938-му і в 1943 роках в Америці. Очевидно, що ніякого доказу на це не можна мати, тому й говоримо про враження наше, але воно таке сильне, що породжує підозру: може вона й кривдить д-ра Лонгина Цегельського, але він сам завинив, вибравши саме таку форму передавання отих різних розмов. Це форма цікавіша для читача, сенсаційніша, більш емоціональна, але небезпечна, ризикозна, якщо не оперта на автентичних записках, на власному щоденнику з отих давніх днів чи на документах.

Наприклад:

Австрійський прем'єр Лямаш стурбовано запитує члена делегації Української Національної Ради, д-ра Цегельського: „Думаєте, що аж так зле з нами?” Яюсь дивно вірити, що австрійський прем'єр компромітував себе перед українськими делегатами, що він не знає, що діється в його монархії. Ще кумедніше звучить діалог „Лонгин Цегельський — граф Гуйн” у палаті цісарського намісника в Львові (в усіх цих авдієнціях Автор завжди подає себе, як центральну осо-

бу даних делегацій, — може це так і було, але воно робить неприємне враження висування свого „я” завжди на перше місце). Австрійського намісника-генерала Автор представляє, як добросердного старенького дідуся, який філософує: „Новий світ настає, мій іде до гробу”, — декларує свою приязнь і симпатії українцям, бажає їм добра, клепає по рамені українського вояка і т. д. „Перед вами, здається, будуччина. Масте державу в Києві. Та чи вона вдержиться? Боюся, що ні. Забагато масте ворогів, а самі ще заслабо зорганізовані. Це щойно лиш починається заколот. Коли старі монархії впадуть, тяжкі настануть часи. Ви часом могли нарікати на Австрію, але — вірте мені — це була мама для багатьох народів, з якими Бог відає, що тепер буде... Нехай Вам Бог помагає!” Сльоза блиснула в старечому, але сміливому оці. І нам стало ніяково на серці...

Дуже зворушливо передана сцена, але пахне від неї штучністю, пахне від неї — легендою, що її творить такий противник легенд, д-р Лонгин Цегельський.

Але Лямаш і Гуйн — австрійські достойники старої да-ти, їхня психіка нам чужа й незнана. Проте психіка Володимира Винниченка, його спосіб вислову, його виступи і поведінка — речі відомі. І ось д-р Л. Цегельський передає свою розмову з Винниченком і вкладає йому в уста такі слова: „Старий Грушевський пошився в соціялісти-революціонери, а Чикаленки, Єфремови та Ніковські в соціялісти-федералісти! Чи можна придумати більше безглуздя?” Чи можливо, щоб таке говорив Винниченко, та ще й осінню 1918 року?! Щоб він глузував з Грушевського, Чикаленка, Єфремова, Ніковського перед галицьким делегатом, що приїхав до Директорії, до нього, голови тієї Директорії, просити допомоги?! Абсолютно неможливо, і тільки галицький мемуарист в Америці міг у 1938 році називати „безглуздя”, що існувала в Україні партія соціялістів-федералістів, до якої належали „Чикаленки, Єфремови, Ніковські”, яка через 20 і в 40 років після того могла своєю назвою звучати, як „безглуздя”, але не в 1917 і 1918 роках в Україні!

Або дальший хід тієї розмови з Винниченком про встановлення Андрея Шептицького на католицького патріарха всієї України, при чому Винниченко ніби заявив д-рові Цегельському: „Православіє ми скасуємо!” Можете уявити собі голову Директорії в православній Наддніпрянській Україні, який ні сіло, ні впало розкриває своє серце і душу перед греко-католицьким делегатом, заповідає йому „скасування” православія і виголошує теорії про блага Унії для України! Ні, це не були слова Винниченка, це були думки автора книжки, призначеної для друку у філядельфійській

„Америці”. Чи треба було аж споминів д-ра Цегельського, щоб розкрити антиправославні погляди Володимира Винниченка й виявити його любов до Католицької Церкви?! Чи не є це творення легенди?!

Оповідас теж Автор, що Володимир Шухевич, вернувшись з Києва з нещасливої подорожі за військовою допомогою для Галичини, так окреслив становище голови Українського Національного Союзу В. Винниченка, власними словами Винниченка, ніби сказаними до другого делегата, д-ра Осипа Назарука: „Начхатъ нам тепер на Львів і на галицький загумінок! На Київ нам дорога! А через Київ до Львова! Ходить з нами робити народну революцію, а не в галицькій калабані бовтатися!..” Сумнівно, щоб хтось повірив, що такі слова говорив Винниченко Шухевичеві й Назарукові, і що Шухевич повторив їх у привності д-ра Цегельського. Бо треба мати щонайменше таку фантазію, як її мав д-р Лонгин Цегельський, щоб у це повірити.

Про його фантазію свідчить, наприклад, барвистий і драматичний, але суто белетристичний, опис вуличних боїв у Львові та переказування розмов з вояками на вулицях Львова, де ті вояки виявляються не абиякими політиками: „...Дармо наставляєте голови, панове секретарі... З тих переговорів і так не буде пожитку. Лиш ви дурите їх, а вони вас...” А про бої у Львові він пише так:

„... Там, де йшов властивий бій, гурта з гуртом, людини з людиною на життя і смерть, там було справжнє пекло. Декуди наші і поляки обсадили сусідні кам'яниці. Приходять наказ викурити поляків з бльоку. Як? Через дахи! І на дахах кам'яниць зачинається бій. Так звані „фаєрмури”, комини тощо служать за охорону. Іде бій від даху до даху — кулеметами, гранатами, крісами, на багнети! Добули наші дах та з даху хотять дістатися вниз кам'яниці. А там польський кулемет на сходах загородив дорогу. Він грає шалено. Гранатою його! — гримить команда. „Грим! грим!” — вибухли ручні гранати, кинуті у сходову клітку. Наші вскакують вниз, на сходи. Кілька трупів по дорозі. Кулемет розбитий. Але з коридору — наліво, направо — стріляють поляки. Іде бій на багнети. І так поверх за поверхом. Хтось підпалив кам'яницю. Чисте пекло... Або знову, бувало, через дахи неможливо, бо сусідня кам'яниця багато вища. Тоді пробити мур до сусідньої кам'яниці! В роботу пішли джагани! За кілька мінут у стіні вже діра; чути через неї голоси поляків. Вони звернули пальбу на вибиту діру. ІЩе треба поширити її. Джагани дальше б'ють об мур. Летять цегли, тинк, курява. Прискакує наш вояк до вибитого отвору з гранатою в руці. Кинув... Грим! Вибухла вона поза

муром, в кімнаті сусідньої кам'яниці! Ще одна! Знову вибух, зойки. Знову джагани в рух. Треба вибити такий отвір, щоб можна було пройти ним. Поляки також не дармують. Забарикадують вхід до дальших кімнат, уставляють за барикадою кулемет. Пробувати перейти через вибитий отвір — це певна смерть. Ще більше ручних гранат іде в рух. Ось так йде боротьба за цей отвір годинами — нервова, напружена, гарячкова. Це пекло — боротьба в місті...”

Як бачимо, опис прегарний, але ж він є твором романописця, а не політичного мемуариста. Честь такій письменницькій уяві і письменницькому хистові, вони облегшують читання книжки, урізномоднюють її зміст, але мимохіть насторожують: коли Автор так переконливо вмів описувати баталістичні сцени, що в них сам не брав участі, то чи не стосується той самий хист і політичних подій та осіб, що їх описує?!

А вже шпилем фантазії Автора є опис, як вночі у Львові світилися літаючі крісові кулі. „Вночі видно було шлях кульок в повітрі, наче струю червоних жарючих ниток... Рікою плили вогненні смуги від сторони готелю Жоржа в сторону Бернардинів. Це кулі!” Д-р Лонгин Цегельський не служив у війську, але здивував усіх колишніх вояків, які переживали війну на фронті, що олов'яні чи опанцирені крісові кульки — світять на лету, мов „жарючі нитки” і „вогненні смуги”! Правда, автор цих рядків чув також твердження, що на складах амуніцій у Львові були фосфоризуючі кулі, що їх саме вживали українські вояки у Львові. Можливо!... Проте д-р Лонгин Цегельський про військові справи розповідає у різних місцях книжки авторитетним тоном такі речі, які зацукують читача, що знає „Листопадові дні” Кузьми, німецькомовну історію українсько-польської війни Василя Кучабського й інші спомини колишніх активних старшин, військових істориків. Такі наївненькі завваги Автора стосуються мостів на Сяні, можливостей вигри чи програ боїв за Львів і цілої війни проти Польщі, шляхів, що ними йшли й могли йти польські війська з Західної Галичини і Конгресівки, відношення військових сил у Львові і т. п. Ось, наприклад, тільки одно речення: „Поляки дістали поміч залізничним шляхом, що йде від Перемишля на Городок до Львова (головний двірець), і перейшли в наступ, а саме зайняли Личаків”. Як одним дихом можна говорити про головний двірець у Львові і про Личаків на цілком протилежному кінці міста!?

Видавництво співвідповідальне за те, що таких очевидних промахів нефахової людини не справлено. Те саме стосується, напр., місця, де Автор говорить про сумну долю

борців за Львів: „... Полягли геройською та мученицькою смертю м. і. отаман Семен Горук і четар Дмитро Паліїв та інші, розстріляні большевиками...” Поминаючи, що в такій стилізації може здаватися, що Дмитро Паліїв був розстріляний большевиками, важливіше те, на що вже звернув увагу інший рецензент: яким чудом-дивом Автор, пишучи ті свої спомини в 1938-му, чи хай навіть у 1943 році, міг знати, що згинув Дмитро Паліїв, коли битва під Бродами відбулася в половині липня 1944 року?! Коли ж ті свої спомини, як це зазначас у вступі Видавництва, Автор дійсно виправляв уже після 1943 року і додавав різні такі подробиці, як він міг не справити кардинальних інших помилок, про які була мова вище?!

Також з недогляду залишено Авторіві такі мовні квітки, як „звиняючись”, „уїдали” (уядаць), „укладний” і т. п. Це дрібниці, але, друкуючи спомини спершу у фейлетонах, а потім книжкою, слід було такі мовні прогріхи виправити.

**
*

Було б несправедливо, невірно й односторонньо-фальшиво, коли б в оцінці книжки д-ра Лонгіна Цегельського проминути мовчанкою її добрі сторінки, її безсумнівні позитиви. Бо є їх теж чимало. Можна Авторіві закидати хаотичність, поверховність, незнання фактів, фальшиву їх інтерпретацію чи навіть подавання невірних даних, але не можна закидати йому брак серця до справ, про які він пише.

Є теж в отій книжці, поруч із думками, з якими ніяк не можна примиритись, окремі думки і цілі сторінки, під якими можна підписатися двома руками. Зокрема багато правильних думок у „Закінченні” книжки: про шкідливість двох державних політик, про потребу керування масами, про наївність теорії щодо можливості здобуття назад Львова УГАРмісію в 1919 році, про нещастя з сварнею всередині галицької делегації на Міровій конференції у Парижі — і багато інших.

Є теж у тій книжці багато правильних думок на тему загального хаосу під час і після війни: напр., про „двомільйонову орду” колишніх російських полонених, що верталась, голодна, змерзла й обдерта, на схід, додому. Це — першорядний опис на сторінках 124-129. Прегарно з'ясована також самаритянська роля українських жінок у відношенні до поверотців з полону.

Видавництво у вступі до книжки слушно підкреслює оповідацький талант Автора. Легкість стилю, поділ книж-

ки на короткі, повні акції відділи, живий спосіб оповіда-
вця є дійсно прикметами книжки.

Оця саме нерівність книжки, ця мозаїка її прикмет і хиб,
надзвичайно утруднюють рецензентові його завдання — на
що вказано на самому початку цих рецензійних завваг. Ко-
ли ця книжка дістається в руки молодій, довірливої люди-
ни, яка не знає історично-політичної літератури і вперше
знайомиться з тими часами й подіями з споминів д-ра Це-
гельського, повіривши рекомендації Видавництва й автори-
тетним титулам Автора, то ця книжка може накоїти багато
лиха. Але коли читає її учасник тодішніх подій чи й не-
учасник, але політично грамотна людина, що вже прочита-
ла чимало з цієї самої матерії, то ця книжка може відсвіжити
призабуті події, розбудити власні спомини, викресати ко-
ментарі, перепущені вже кризь фільтр власного критицизму.
І в тому випадку книжка стає причинком до існуючої вже
багатої літератури й мемуаристики, що стосується 1918-
1919 років. Очевидно, зміст книжки д-ра Лонгіна Цегельсь-
кого не відповідає заголовкові, бо не валить Автор легенд
і не проповідує правди.

Книжка д-ра Лонгіна Цегельського викликала вже го-
лосний відгук. Неправильно роблять ті громадяни, які під-
ходять до неї, як до сенсації, що ніби ревелюціонує всяку
скандалістику з кінця 1918 і початку 1918 років в Гали-
чині та на Наддніпрянській Україні. Нема в ній ані сенсації,
ані скандалістики, а є спомини політика й журналіста, що
їх можна — і треба — так само критикувати, як писав про
події і людей д-р Лонгін Цегельський. Видавництво під-
креслює цивільну відвагу, з якою Автор підходить до різ-
них подій, явищ, проблем і осіб. Відвага не завжди похваль-
на, коли вона проявляється при невідповідній нагоді.

Якщо ці й інші наші критичні завваги, написані про
книжку д-ра Лонгіна Цегельського, можуть декому видава-
тись надто гострими чи різкими, то сам покійний д-р Лон-
гін Цегельський напевно признав би право за рецензентом
так про його книжку писати — саме з уваги на цивільну від-
вагу, безпардонність, чи як її назвати, з якою він написав
свої спомини.

**
*

Після появи цих критичних завваг на сторінках „Свобо-
ди” появилася у 17-ох фейлетонах „Америки” — „Рецензії
на рецензії” д-ра Данила Богачевського, з палкою обороною
споминів д-ра Лонгіна Цегельського та із ще палкішими ата-
ками проти рецензентів тієї книжки — д-ра Степана Ріпець-
кого й автора цих рядків. Д-р Данило Богачевський ору-

дує великою кількістю цитат з різних книжок історично-мемуарного характеру. Головна Рада Братства Українських Січових Стрільців поцікавилась цитатами з брошури д-ра Никифора Гірняка „Полковник Василь Вишиваний” і ствердила, що вихоплено з тієї публікації високого старшини УСС тільки ті речення, які могли принизити Усусусів, а промовчано ті, що їх виправдували й вивищували. Застосувавши таку методу, д-р Данило Богачевський має відвагу повчати д-ра Степана Рілецького й Івана Кедрина, що вони „... атакують Цегельського і то часто методами, які не є прийнятні ані в науці, ані в журналістиці”. Дуже сумнівна кваліфікація на ролі ментора, науково - журналістичної етики! Ясно, що після досвіду, що його зробила Головна Рада Братства УСС з перевіркою цитат тільки з одної брошури, дискусію з д-ром Данилом Богачевським можна би вести тільки після докладної перевірки всіх інших цитат і їхнього контексту у даних творах. Особисто відмовляюся від такого завдання, не тільки тому, що в публіцистиці не водиться процесування за межу і розколонування волосків, але й тому, що спомини д-ра Лонгіна Цегельського не є аж таким національним скарбом, щоб розглядати в ньому кожний грам: скільки в ньому золота, скільки міді, а скільки безвартісної бляхи. Тому теж трохи дивно виглядає претенсія д-ра Данила Богачевського до названих вгорі двох рецензентів спогадів Лонгіна Цегельського, що вони „не вважали за вказане обговорити спогадів повністю” а тільки нібито вихоплювали з тих споминів те, що їм відповідало для їхніх „атак”. ... Д-рові Данилові Богачевському рецензія І. Кедрина взагалі не сподобалась: ані її стиль, ані підхід, ані погляди. Це йому вільно і ніякий рецензент не претендував, щоб його завваги всім сподобались Але ревеляцією для автора цих рядків було дізнатися від д-ра Данила Богачевського, що в рецензії „Викривлена правда” „рішила не національна рація, а тільки особисто-партійна чи групова”. Яка партійна і яка групова? Адже д-р Лонгін Цегельський і Іван Кедрин належали до тієї самої Націонал-демократичної партії, а що Цегельський став в Америці гетьманцем (будучи міністром в Західньо-Українській Народній Республіці був ще, очевидно, республіканцем), а Кедрин такої еволюції не перейшов, то проте він до д-ра Цегельського найменшого жалю за це ні претенсії ніколи не мав і не має. І чому взагалі для рецензування якоїсь книжки споминів треба якоїсь „рації”, поза тією, що рецензент подає свої завваги про книжку за своєю оцінкою та вказує на ті її позитивні чи негативні моменти, які — на його думку — треба вказати. З погляду „національної

раці” спомини д-ра Лонгина Цегельського це явище негативне, як пам’ятник галицького сепаратизму й патикюляризму, антинаддніпрянської заїлости та нерозуміння одного періоду новітньої української історії. Але ж українська національна рація надто величня, щоб могла їй пошкодити одна книжка д-ра Лонгина Цегельського, чи одна палка оборона тієї книжки д-ра Данила Богачевського.

